

Kapitola VIII (A)

Moderní mýtus

Pojmy ověření a nasycení, vysvětlené v kapitolách VI a VII, jsou teoretické nástroje, které jsou nezbytné pro pochopení základních rysů fikčních světů, jejich vzniku a jejich strukturace. Jsou zvláště nezbytné pro analýzu a výklad experimentů moderní a postmoderní fikce dvacátého století, jako jsou vyprávění předem rušící ověření, konvencionalizovaná *Ich*-forma, metafikce, nemožné fikční světy apod. V této poslední kapitole knihy zaměřím teoretické pojmy fikční sémantiky možných světů na zvláště fascinující výtvar fikce dvacátého století – na moderní mýtus.

1. Klasický a moderní mýtus. Od samých počátků lidské kultury se lidé snažili pochopit svět, ve kterém žili a lopotili se. Do služeb tohoto úsilí byl povolán jak rozum, tak představivost. Nejstarobylejší, mytologická představivost podala vysvětlení lidského světa tím, že ho obklopila rozlehlými cizokrajnými prostorami, sídlišti ne-lidských nebo nadlidských sil a jedinců. Aletická struktura mytologického světa je dvojdomá,¹ a jeho přirozená a nadpřirozená oblast jsou odděleny ostrou hranicí (V.6.1). Vztahy moci a přístupnosti jsou asymetrické: přirozená oblast je pod nadvládou nadpřirozených bytostí, které mají přístup do svého léna, i když často v materiálním těle nebo speciálním přestrojení. Lidští obyvatelé přirozené oblasti jsou bezmocní vůči svým nadpřirozeným pánům a není jim povolen vstup do rajského obydlí. Lidský osud je řízen ne-lidskými silami nebo bytostmi, které ani jedinci ani lidstvo jako celek nemohou kontrolovat nebo obměkčit. Zákaz fyzického vstupu má ochromující důsledky pro lidskou znalost nadpřirozeného. Protože tuto znalost nelze získat přímým pozorováním, lidé musí spoléhat na samozvané informátory a na jejich subjektivní, neověřitelné zprávy.

Tato rekapitulace sémantické struktury mytologického světa je nutná k tomu, abychom pochopili jeho přetvoření v moderní mýtus dvacátého století. Na tomto přetvoření se podílejí dvě sémantické transformace, a proto se moderní mýtus vynořuje ve dvou variantách: (1) Hranice mezi přirozenou a nadpřirozenou oblastí je zrušena a jejich modální opozice je neutralizována. Dvojdómý mytologický svět je přetvořen ve sjednocený svět hybridní. (2) Hranice mezi oběma oblastmi je zachována, stejně jako jejich asymetrické vztahy, avšak modální (extensionální) opozice je nahrazena opozicí v intensionální vlastnosti nasycení (VII.4). Obě oblasti tohoto světa jsou přirozené, ale jedna z nich, konstruovaná explicitně, je určená, „viditelná“, kdežto druhá, konstruovaná implicitně, je podurčená, „neviditelná“. Schéma 5 je zobrazením přetvoření klasického mytologického světa ve strukturu moderního mýtu.

Schéma 5

2. Hybridní svět. Hybridní svět, stvořený Franzem Kafkou, měl nesmírný vliv na moderní a postmoderní fikci. Protože hranice, která rozděluje fikční svět klasického mýtu, je odstraněna, hybridní svět je koexistence fyzicky možných a fyzicky nemožných fikčních entit (osob, událostí) v jednom sjednoceném fikčním prostoru. Fyzicky nemožné události nemohou být vykládány jako zázračné zásahy z nadpřirozené oblasti, protože taková oblast neexistuje. Všechny jevy a události hybridního světa, jak fyzicky možné, tak fyzicky nemožné, mají svůj původ v tomto světě, vznikají spontánně a náhodně. Aletické podmínky hybridního světa nás nutí opustit opozici přirozeného a nadpřirozeného. Proto označuji ty entity hybridního světa, které porušují fyzickou možnost, jako „bizarní“.

Model Kafkova hybridního světa je vytvořen v krátkém textu nazvaném „Kříženec“ [Eine Kreuzung] (1917). Jedinečné zvíře tohoto příběhu, „napůl kočičk[a], napůl jehně“ (s. 130), vykazuje všechny rysy hybridizace: (1) má některé vlastnosti kočky – hlavu a drápy, některé jehněte – velikost a postavu; (2) má vlastnosti, které obě zvířata sdílejí – oči, srst, pohyby a neklid [Unruhe]; (3) chybí mu některé vlastnosti původního druhu – „Mòoukat nedovede a krysy se mu hnusí“ (s. 139). Nakonec, a to je nejdůležitější, mimo vlastnosti, které zdědilo od svých „rodičů“, hybridní zvíře nabylo své vlastní, emergentní vlastnosti: jak kočky tak jehòata jsou mu cizí, ale zato se zdá, že má nějaké lidské vlastnosti: „Má tahle kočka s beránčí duší ještě i lidskou ctižádost?“ (s. 131). Vcelku se tedy tento bizarní kříženec chová jako kočka, jako jehně, jako žádný z obou, a snad i jako lidská bytost.²

Nejproslulejší příběh hybridního světa nalézáme v Kafkově povídce „Proměna“ (1912). Bez jakéhokoliv důvodu a vysvětlení se stane fyzicky nemožná událost: Řehoř Samsa se jednoho rána probudí v podobě *Ungeziefer*, jakéhosi nestvůrného hmyzu (s. 57).³ Řehoř se proměnil z člověka v hybridní bytost s lidskými i zvířecími vlastnostmi. Tato bizarní událost není ještě plně zdomácnělá. Ačkoliv se Řehořova rodina a jiní lidští obyvatelé hybridního světa nesnaží vysvětlit proměnu jako nadpřirozený jev, emocionálně reagují jako by o takový jev šlo – hrůzou a odporem. V povídce „Venkovský lékař“ (1917) je hybridní svět plně zdomácnělý. Doktor a jeho služebná přivítají s radostí nečekaný objev páru koní a čeledína v neužívaném prasečím chlívku. Komentář služebné naznačuje, že dokonale rozumí podmínkám hybridního světa: „Člověk neví, co ve vlastním domě chová“ (s. 118). Bizarní, fyzicky nemožné je uprostřed lidského světa, čeká tam na čistě náhodné objevení nebo zásah. Doktor, kterého do hybridního světa

vlákalo „klamné zazvonění nočního zvonku“, nemůže uniknout z jeho modality; veze se na vpravdě hybridním kočáru „s pozemským vozem, nepozemskými kořmi“ (s. 124).

Když Kafka objevil hybridní svět, využil jeho sémantický potenciál pro generování mnoha různých příběhů. V textu „Starost hlavy rodiny“ (1917) hybridní věc-bytost sdílí s lidmi jejich dům a dokonce se účastní jednoduchých konverzací. „Lovec Gracchus“ (1917) konstruuje hybridní svět, jehož modální podmínky umožňují koexistenci mrtvého člověka s živými. Přesněji řečeno, Gracchus, ve shodě se sémantikou hybridního světa je jak mrtvý, tak „do jisté míry“ [gewissermassen] živý (s. 105). Domnívám se, že modus hybridního světa také silně ovlivňuje známou povídku „Ortel“ (1912). V tomto narativu se sice neudá žádná bizarní událost, avšak otcovo nečekané odsouzení a Jiřího sebeničivá reakce jsou tak hyperbolizovány, že mají účinek bizarního. Konečně, „Zpráva pro jistou akademii“ (1917) je parodií hybridního světa, zejména „Proměny“: zvíře se stane hybridní bytostí, nabývá podstatných lidských vlastností, ale zároveň si zachovává určité vlastnosti opičí přirozenosti [Affennatur]. Leč v této povídce je proces hybridizace zcela přirozený: opice se stane antropoidem díky vytrvalému a pilnému učení.⁴

3. Viditelný / neviditelný svět. Tato varianta moderního mýtu se vynořuje nezávisle, ale téměř současně ve fikci Andreje Bělého a Franze Kafky. Ačkoliv tyto dva spisovatelé neznali navzájem svá díla a patrně ani nevěděli navzájem o své existenci, fikční světy jejich nejvýznamnějších románů, *Petrohrad* A. Bělého (1916) a *Proces* (1925) a *Zámek* (1926) F. Kafky, jeví hluboké sémantické podobnosti.⁵ Jak jsem již naznačil, rozdvojení fikčního světa je způsobeno strategií textury, která ovlivňuje funkci nasycení (VII.4): fakty viditelné (určené) oblasti jsou konstruovány explicitně,

neviditelná (podurčená) oblast je konstruována implicitně. Tak například v Bělého *Petrohradu* je senátor osobou viditelné oblasti, jeho vlastnosti, akce a prostředí jsou určeny: „Můj senátor právě dosáhl šedesáti osmi let“ (s. 14). „Apollon Apollonovič zvedl holou hlavu a vyšel z pokoje“ (s. 17). „Obydlí Apollona Apollonoviče sestávalo z místností, ložnice, pracovny a přijímacího pokoje“ (s. 38). Naproti tomu senátorovi nadřizení nejsou konstruováni explicitně; jejich existenci vysuzujeme z textury, která vyjadřuje akci, aniž by specifikovala jejího konatele (běžným prostředkem trpného rodu slovesa): „Apollon Apollonovič Ableuchov byl kategoricky vyškrtnut ze seznamu kandidátů na výjimečně důležité místo“ (s. 271).

Týž postup – vypuštění konatele z textury, která konstruuje akci – se podílí na vytváření neviditelné oblasti *Procesu*. Zopakujme si slova (viz VII.2), kterými oslovují Josefa K. v počáteční scéně románu jeho „dozorci“: „Jste zatčen...Řízení je už zahájeno“ (s. 10, 11). Tato textura předpokládá, že existuje nějaká autorita, která nařídila zatknout Josefa K., ale identita této autority je skryta. V dalším dostává jméno - „Soud“- ale přesto zůstává skrytá, neviditelná do samého konce hrdinových muk. Stejně tak sídlo moci v druhém Kafkově románu, „zámecké návrší“, „nebylo vidět, obklopovala je mlha a tma, ani nepatrný záblesk světla nepřipomínal velký zámek“ (s. 9). Později se zámek „zřetelně rýsuje v jasném vzduchu“ (s. 15), ale K. není schopen ho dosáhnout.⁶

V *Petrohradu* Bělého je dvojdomá struktura komplikována dvěma dodatečnými rysy. Za prvé, mezi viditelnou a neviditelnou oblast je vložena mezilehlá oblast stínů. Vpravdě samo město Petrohrad se svými častými mlhami generuje stíny: „Petrohradské ulice mají jednu zcela zjevnou vlastnost: přetvářejí chodce v stíny; a stíny ulice petrohradské přetvářejí v lidi“ (s. 33). Přes svou temnou existenci, nebo spíš díky tomuto

způsobu existence, je oblast stínů jádrem fikčního světa románu, prostředím, v němž se rozehrává jeho konflikt a v němž vzniká jeho hlavní zápletka. Za druhé, fikční svět Bělého je rozštěpen na dvě politicky nepřátelské sféry. Zápas mezi vládou carského Ruska a revoluční „Stranou“ zasahuje všechny tři vrstvy fikčního světa. Nejvyšší instituce vlády a hlavní stan vzbouření (ústřední výbor Strany) operují v neviditelném světě. Ve světě viditelném je tento konflikt symbolizován napětím mezi leskem středu města („prospektů“) a ubohostí předměstí („ostrovů“). Senátor Ableuchov představuje viditelnou složku vlády sídlící na prospektech. Ostrovy, živná půda vzpoury, jsou obydleny viditelnými druhotnými postavami („lidem“). I když žijí v oddělených čtvrtích, vládnoucí a podřízení nemohou být izolováni; mosty spojují prospekty s ostrovy. Mosty hrají významnou úlohu v příběhu *Petrohradu*, zejména v životní historii jeho hlavní postavy, Nikolaje Apollonoviče, syna senátorova. Nikolaj je „rozštěpený“ jedinec, který žije a jedná v obou antagonistických světech. Svým původem a bydlištěm patří do světa prospektů, ale na ostrovech nachází politické spojence v osobní vzpouře proti svému otci. Nikolajův příběh je příběh osoby, která je odcizena od světa privilegovaných, ale nenalézá místo v řadách revolucionářů.

Naznačil jsem již, že zápas mezi vládou a revolucionáři se odehrává především v oblasti stínů. Zde je totožnost a loajalita konateli zastřena, protože obyvatelé této oblasti jsou anonymní – „stíny nemají tváře“. Nemožnost jasné identifikace vytváří velmi příhodné podmínky pro dvoustranné agenty (*agents provocateurs*), kteří slouží nebo se zdají sloužit oběma stranám politického konfliktu. Zmatení v oblasti stínů nejlépe představuje druhotná postava Morkovina, který tvrdí, že je „terorista tělem i duší“, ale zároveň přiznává, že slouží v tajné policii („ochrance“) (s. 174). Podává toto vysvětlení

své dvojí role: „Do tajné policie jsem byl poslán stranou“ (s. 175). Věříme-li tomuto tvrzení, je Morkovin agent revoluční strany sloužící v tajné policii. Jestliže však věříme logice jeho akcí, Morkovin je agent tajné policie, který pronikl do revoluční strany. Nemáme možnost určit mimo jakoukoliv pochybnost, komu je opravdu loajální. Jedinec bez tváře nemůže být odhalen jako osoba s dvojí tváří. V konfrontaci dvou armád stínů jsou infiltrace a záměna nutným důsledkem jejich způsobu operace.

V Kafkově vesmíru jsou dělicí linie mezi viditelným a neviditelným světem stanoveny ostřeji. V obou jeho románech neviditelný svět zřizuje „předmostí“ v oblasti viditelné: v *Zámku* venkovský úřad zámku [Herrenhof], v *Procesu* podstřešní úřady Soudu (které, zdá se, jsou jeho jediné trvalé sídliště). Tato viditelná oddělení umožňují přímé styky mezi představiteli neviditelné oblasti a vybranými obyvateli oblasti viditelné. Ještě důležitějším faktorem živých styků mezi oběma oblastmi je zavedení dvou druhů zprostředkujících agentů – emisarů a informátorů. Emisaři jsou agenti neviditelné moci, kteří jsou pověřeni vykonáním určitého poslání v oblasti viditelné. V *Procesu* k nim patří dozorcí, kteří zatknou Josefa K., v *Zámku* šaškovští asistenti K. Protože emisaři dostávají své instrukce z neviditelné oblasti, jejich pověření nemohou být ověřena. Jejich autorita spočívá jedině na tom, že obyvatelé viditelné oblasti nepochybují o legitimitě neviditelné moci. Informátoři jsou obyvatelé viditelné oblasti, kteří kontrolují proud informace přes hranici. Občas nabídnou své služby k předání zpráv z viditelné do neviditelné oblasti (Barnabáš v *Zámku*), ale obvykleji jsou to samozvaní reportéři, kteří poskytují obyvatelům viditelné oblasti informace o podmínkách a dění v oblasti neviditelné. Titorelli v *Procesu* a Olga v *Zámku* jsou nejvýznamnější z těchto informátorů. Jejich zprávy jsou nutně subjektivní a nespolehlivé: informace z druhé ruky, zvěsti, tradiční

historiky.⁷ Za závojem nespolehlivých, často protichůdných popisů zůstávají Soud i zámek pro obyvatele viditelné oblasti tajemstvím.

4. Směr kontroly. Jak svět Kafkuv, tak svět Bělého charakterizuje táž hierarchie moci: viditelná oblast je pod vládou a kontrolou oblasti neviditelné. V Kafkově světě není žádná mezilehlá zóna, a proto je směr kontroly poměrně jednoduchý. Obyvatelé viditelné oblasti žijí pod stálou hrozbou rozkazu, nařízení, rozhodnutí, které mají původ v neviditelném světě, ale které silně ovlivňují jejich existenci. V *Procesu* si Soud vybírá obžalované s náhodností a nevypočítatelností, která je typická pro totalitární režim. Neviditelný Soud zasáhne bez zjevného důvodu a bez jakéhokoliv vysvětlení a mění radikálně životní historii těch osob, proti nimž „bylo zahájeno řízení“. Zdá se, že obžalovaní představují poměrně malou část populace, ale díky náhodnosti výběru je každý jedinec pod hrozbou nepředvídatelného rozhodnutí Soudu. Nadto se z klepet Soudu nedá uniknout. Titorelli sděluje Josefu K. (v kap. 7), že nezažil „ani jedno jediné skutečné osvobození“ (s. 154). Je-li poskytnuto „zdánlivé osvobození“ [scheinbare Freisprechung], případ může být znovu otevřen kdykoliv v budoucnosti; je možné, že osoba zbavená viny může být znovu zatčena v té chvíli, kdy se vrátí od Soudu domů. V *Zámku* podřízení vesnice neviditelným autoritám vykazuje typické rysy feudálního poddanství, počítaje v to i *ius primae noctis* (viz Beicken 1974, s. 333-334). Arogance zámku je zvláště patrná v tom, že libovolně, opakovaně a bez vysvětlení zvrací svá rozhodnutí týkající se hlavního hrdiny a mění své pokyny pro něho. Důkladná a pedantická byrokracie zámku jedná neméně náhodně než soudcové Soudu.

Asymetrie moci je živná půda pro vzpouru. Vzpoura Josefa K. je čistě rétorická, ale jeví se nám jasně ve srovnání s takovými obžalovanými, jako je Block. Block přijímá

bez pochyb pravidla hry, která ukládá Soud, kdežto Josef K. vyzývá racionálním argumentem iracionalitu těchto pravidel. Neodrazují ho ani varování ani výhrůžky; přesvědčen o své nevině, usiluje o urychlený rozsudek. Vytrvává ve svém vzdoru až do konce, až do své poslední tklivé otázky: „Kde je soudce, jehož nikdy nespátřil? Kde je vysoký soud, k němuž se nikdy nedostal? [zu dem er nie gekommen war]“ (s.226).

V *Zámku* je vzpoura K. emocionální a trvá jen krátce; je tak přitahován zámkem, že jen zřídka vidí svůj vztah s neviditelnou autoritou jako vztah konfliktní. Opravdový buřič *Zámku* je Amálie, avšak její odmítnutí poddat se feudální moci vede nejen k jejímu prokletí, ale k prokletí celé rodiny (viz Politzer 1969, s. 50; Heller 1974, s. 132).

V *Petrohradu* Bělého je směr kontroly spletitější, protože mezilehlá oblast stínů hraje matoucí roli. V zásadě moc směřuje od neviditelné do viditelné oblasti. Tato podřízenost je zcela zřetelná v případě senátora, který je zdánlivě všemocný. Citoval jsem již (VIII.1) rozhodnutí neviditelných autorit odstranit senátorovo jméno ze seznamu kandidátů na vysoký státní úřad. Jeho kariéra končí, když pro své legalistické přesvědčení odmítá uposlechnout rozkaz neviditelné vlády. Jeho odmítnutí je příznačně označeno jako „rebélie“, výklad, který spíná Ableuchovo odepření poslušnosti s ústředním konfliktem ve světě románu. Viditelný představitel vládnoucí moci se stává „zrádcem“, když ve chvíli krize odmítá jednat nezákonně.

Avšak oblast stínů narušuje značně směr kontroly; konečný zdroj „instrukcí“ je nejasný. Zvláště výmluvná v tomto ohledu je hlavní zápleтка románu, pověření Nikolaje Apollonoviče zabitím jeho otce. Nikolaj obdrží bombu od Dudkina, ilegálního revolucionáře, který operuje jako stín. Dudkin jedná podle instrukcí jiného stínu, Lippančenka. Dopis, který žádá Nikolaje, aby použil bombu proti svému otci, jde jinou

cestou, ale může být také vysledován k Lippančenkovi, protože je podepsán jeho šifrou. Jak Dudkin tak Nikolaj věří, že Lippančenko je vysoký funkcionář Strany, a proto předpokládají, že jak bomba, tak dopis přicházejí z neviditelného hlavního stanu Strany.⁸ Ve skutečnosti však makrostruktura fikčního světa Bělého zabraňuje tvrdit s jistotou, kde má spiknutí proti senátoru Ableuchovi svůj původ. S jistotou můžeme říci jen to, že je lze vysledovat do oblasti stínů. Avšak v této oblasti působí dvoustranní agenti, takže akce, které zde mají původ, mohou být stejně revoluční spiknutí jako provokace organizovaná vládou. Nadto můžeme uvažovat třetí, nejzajímavější alternativu: vzhledem ke struktuře fikčního světa románu nemusí být pokyn k zabití senátora Ableuchova oblastí stínů zprostředkován, nýbrž může z ní přímo pocházet. Díky svému způsobu operace nemohou být stíny plně kontrolováni „zhora“, mohou se stát autonomním zdrojem rozhodování a konání, hrající svou vlastní hru. Stíny se mohou obrátit i proti svým pánům.

Poslání popravčích v poslední kapitole Kafkova *Procesu* vyvolává podobnou otázku. Všeobecně se předpokládá, že dva pánové, kteří zabijí Josefa K. „jako psa“, byli poslání Soudem, aby vykonali jeho rozsudek. Tento závěr je vyvozen z fikční encyklopedie *Procesu*. Protože řízení a rozhodnutí Soudu jsou zcela náhodná a arbitrární, každá náhodná a arbitrární událost, která postihuje obžalovaného, je přisouzena Soudu, pokud není udán nějaký jiný zdroj. Avšak textura naznačuje, že popravčí nejsou emisary Soudu. Viděli jsme (STII.2), že představitelé Soudu jsou důsledně označováni určitými popisy, které odpovídají jejich funkci v této instituci – soudce, vyšetřující soudce, dozorce, vězeňský kaplan – ale popravčím takové označení dáno není. Jsou označeni vágně jako „dva pánové“ a „jeho průvodci“. Josefu K. připomínají „staré podřadné

herce“, „tenorov[é] zpěvák[y] (s. 221, 222); dokonce se jich zeptá, v kterém divadle hrají (s. 221).

Jestliže přijmeme předpoklad, že Kafkovi popravčí a Bělého „teroristi“ mají pochybné pověřovací listiny, můžeme navrhnout svůdnou hypotézu o podmínkách ve světě moderního mýtu. Za institucionalizovanou náhodností neviditelného Soudu a neviditelné vlády se skrývá anonymní, neinstucionalizovaná náhodnost. Svět libovolných zatčení a tajných soudních řízení živí „samostatně pracující“ agenty, soukromé teroristy, kteří sledují své vlastní cíle a vykonávají svá vlastní poslání. Pozorovatelé takového světa, jeho čtenáři a vykladači, mají přirozeně sklon k tomu, přenést zodpovědnost za akce tohoto soukromého podnikání na neviditelné instituce.

Ať je původ jednotlivých misí jakýkoliv, je zřejmé, že hrdinové Bělého a Kafky žijí ve světě, který je ovládán skrytou, nepřístupnou mocí. Odpor proti této moci je odsouzen k nezdaru. Příběh románu Bělého je příběhem nezdařené revoluce, příběh Kafkových románů – příběhem neúspěšného hledání. Kafkovi protagonisté se snaží získat přístup k neviditelné moci tvrdošíjně opakovanými pokusy. Avšak struktura neviditelného světa je taková, že tyto pokusy jsou nutně neúspěšné. Jak zámek, tak Soud jsou nekonečné.⁹ Pro Kafkovy hrdiny, kteří žijí v konečném čase a prostoru, je fyzicky nemožné prozkoumat nekonečné prostory neviditelného světa. Neviditelný svět moderního mýtu se nepoddá ani vzbouřenci ani hledači.

5. Restaurace napřirozeného? Viditelný / neviditelný svět moderního mýtu byl vytvořen jako světský protějšek klasického mýtu. Zesvětšení mýtu je velmi radikální v Kafkově verzi: v *Procesu* a *Zámku* nejsou žádné nadpřirozené bytosti, nedějí se žádné zázraky. Neviditelná oblast je svět lidských institucí, Soudu, správního úřadu. Zajisté,

obyvatelé viditelné oblasti čelí intervencím stejně mocným, arogantním a nepředvídaným jako lidské bytosti ve světě mytologickém. Kafkův viditelný / neviditelný svět je mýtus právě proto, že činí středem pozornosti protiklad mezi lidským a protilidským světem. Avšak Kafka nenavrhuje žádné nadpřirozené vysvětlení nebo ospravedlnění. Lidé sami provozují protilidský svět, zdánlivě cizí síly nejsou nic jiného než záhadné, zvrácené přívlastky lidské povahy a společenské organizace. Kafkův Soud a zámek jsou radikální verze Dickensova Úřadu výmluv (III.2.1).¹⁰

Zdá se však, že ze světa Bělého *Petrohradu* není nadpřirozeno zcela vyloučeno. Stíny, které se vynořují z mlhy a zase v ní mizí, jsou jako přízraky. V ulicích Petrohradu lze zdánlivě zahlédnout přízraky. Existence přízraků by radikálně ovlivnila sémantickou strukturu fikčního světa a směr kontroly, který prochází skrze oblast stínů: nadpřirozená oblast by se stala konečnou kontrolující mocí fikčního světa Bělého.

Jeden z přízraků *Petrohradu*, obraz Krista, představuje univerzální náboženské nadpřirozeno; tento přízrak je však pouze pomíjivou figurou. Satanický Šišnarfne má za úkol podat pozoruhodný výklad „našeho hlavního města“: Petrohrad nemá viditelnou správu, je řízen stíny neurčité ontické povahy. Avšak nejaktivnější přízrak, přízrak známý všem znalcům ruské literatury a historie, je hnací silou konfliktu mezi mocí a revolucí; je to Měděný jezdec vytvořený Alexandrem Puškinem. Jeho intertextuální vynoření spojuje události roku 1905 s minulostí Ruska, a tak je předkládá jako jednu epizodu v dlouhotrvajícím konfliktu mezi autoritativní vládou a osamoceným, zoufalým vzbouřencem. Avšak v radikální reinterpetaci Bělého přízrak ruské historie není nepřítel, nýbrž spojenec vzbouřence. Měděný jezdec přivádí Dudkina k jeho poslednímu, osvobozujícímu aktu, který symbolizuje konec tyranie.

Je tedy Bělého fikční svět návratem ke klasickému mýtu, je hlavní město Ruska rozloženo mezi přirozeným světem a podsvětím? Odpověď na tuto otázku musí být záporná. Již Šklovskij poznal, že u Bělého je „fantastičnost věci hned popírána, hned potvrzována“ (1948, s. 210). Přízraky *Petrohradu* se rozplývají ve stálé mlze města, anebo se mění v přirozené bytosti či předměty. Text Bělého navrhuje, avšak neověřuje nadpřirozeno. Napřirozeno není oblastí struktury světa, nýbrž interpretační hypotézou: události fikčního světa jsou tak zmatené a nepochopitelné, že by mohly být nadpřirozeného původu. Avšak moderní mýtus tuto hypotézu odmítá potvrdit.

Objevení se přízraku ruské historie v *Petrohradu* je výmluvným projevem přesné lokalizace moderního mýtu Bělého. Svatý Petěrburg může být město stínů, ale přesto je to Svatý Petěrburg, hlavní město imperiálního Ruska v rozhodujícím okamžiku jeho dějin, v době revoluce 1905. Naproti tomu dějiště Kafkových narativů nemá jméno (VII.2); Soud a zámek mohou být lokalizovány kdekoliv.¹¹ Zdá se mi, že se tu vynořují důležité rozdíly mezi dvěma verzemi moderního mýtu. Kafka, zcela v tradici západní kultury, vytvořil universální, abstraktní, všelidský moderní mýtus. Bělyj, plně ponořen do tradic ruské kultury, stvořil moderní nacionální mýtus, mýtus Ruska a jeho historického osudu.

V obou svých variantách je moderní mýtus výtvorem světské kultury dvacátého století. Lidské akce, zejména činnost lidských institucí, jsou nepochopitelné, ale transcendentní, nadpřirozené vysvětlení již není k dispozici nebo mu chybí přesvědčivost. Nesmyslnost lidského konání a dějinných konfliktů, každodennost bizarních jevů, nemohou být vysvětleny a vykoupeny odvoláním na božské nebo démonické síly. Moderní mýtus potvrzuje vratkost lidského osudu, kterou ustavil klasický mýtus. Avšak

nyní, když bohové jsou mrtvi, jsou pouze lidé zodpovědni za chaotický svět, který vytvořili a provozují.

¹ Pro toto pojednání není důležité, že nadpřirozená oblast je rozdělena na horní – nebe, a dolní – podsvětí. Trojice přirozeného a dvou oblastí nadpřirozeného světa je podle Kirka charakteristická pro mytologie nejrozmanitějších kulturních a zeměpisných oblastí: „Objevuje se například v Indii, jakož i mezi Indiány Ameriky“, nemluvě o mytologii Středního východu a mytologii řecké. Tato univerzálnost makrostruktury mytologického světa je podnětným problémem pro výzkum a nemůže být prostě oddiskutována jako „příliš zřejmá“ (viz Kirk 1970, s. 224).

² Nelze opomenout úlohu dětí v „Kříženci“. Pouze děti přijímají hybridní bytost bez překvapení, ba dokonce s potěšením a zvědavostí a považují za smysluplné otázky po jejím původu, jménu, budoucnosti a konci.

³ Mnoho se diskutovalo o tom, k jakému zoologickému druhu patří proměněný Samsa. Vezmeme-li však v úvahu principy Kafkovy sémantiky, je tato otázka nesmyslná. Vykladači, kteří ji kladou, podléhají perversnímu mimetismu, snaží se suchopárně „naturalizovat“ plod Kafkovy pozoruhodné představivosti (viz Steinmetz 1977, s. 33-34).

⁴ Zajímavý pozůstatek struktury hybridního světa lze nalézt v poslední Kafkově povídce „Zpěvačka Josefína aneb Myší národ“ (1924). Vypravěč je hybridní bytost, protože patří jak k myšímu národu, tak (svým intelektem) k lidskému druhu. Hybridní svět se proměňuje ve vypravěčský způsob, takže povídku lze číst jako běžný zvířecí příběh.

⁵ Bělyj a Kafka žili a psali v podobných historických, politických a sociálních podmínkách, ve společnostech, kterým vládly uzavřené, autoritativní a upadající elity posledních carů a posledních Habsburgů. Otázka, do jaké míry tyto vnější okolnosti tvarovaly jejich fikční světy, je jistě zajímavá, Avšak srovnávací sémantická studie, která vystihuje tento tvar, je nezbytný předpoklad genetických a historických zkoumání, nikoliv naopak.

⁶ Narativní postup telefonování, který se objevuje jak v *Petrohradu* Bělého, tak v Kafkově *Zámku*, umožňují komunikaci mezi osobami viditelného světa a představiteli neviditelné instituce, aniž by se vyjevila identita neviditelných konatelů.

⁷ Nespolehlivost informátorů je „obnažena“ v případě Olgy. Nesdělují K. to, co sama zažila nebo pozorovala, nýbrž předává mu zprávy svého bratra (přesněji to, co tvrdí, že jsou jeho zprávy). Není důvodu, proč by Barnabáš nemohl informovat K. přímo, kromě důvodu strukturního: zavést do přenosu informace zprostředkování, a tím zvýšit nespolehlivost zprávy. Je příznačné, že K. nikdy nepožádá Barnabáše, aby potvrdil Olžiny informace.

⁸ Tento omyl opakuje nekriticky většina vykladačů románu.

⁹ Nekonečnost zámku naznačuje Olžin popis jeho recepčního oddělení. Nekonečná hloubka Soudu je explicitně konstatována jak Huldem, advokátem Josefa K., tak hlavním informátorem Tittorellim. Huld: „Hodnostní pořadí a stupně Soudu jdou do nekonečna“ (s. 121); Tittorelli: „Nejvyšší soud [je] naprosto nedostupný vám, mně a nám všem“ (s.158).

¹⁰ V kafkovských interpretacích se zcela běžně setkáváme s démonizací neviditelného světa (začal s tím Max Brod, když vyložil kládá zámek jako sídlo božstva). Taková interpretace však redukuje Kafkovu novou sémantiku na tradiční sémantickou strukturu klasické mytologie.

¹¹ Pokusy mimetických kritiků nalézt dějiště Kafkových románů na mapě Čech jsou nejen primitivní, ale také neproduktivní. Kafka by byl mohl snadno pojmenovat město *Procesu* Praha a zámek *Zámku* Sirem nebo Sirem. To by však zničilo specifický charakter jeho mýtu.